



## Medis ir miškas Mariaus Katiliškio novelėje „Miškai“

Jolanta VASKELIENĖ  
Šiaulių universitetas

**Pagrindinės sąvokos:** lokacija, erdvė, laikas, veikėjas, kontekstas, siejimas, stiliaus figūra, epitetas, palyginimas, personifikacija.

Medžio vaidmenį lietuvių kultūroje analizavo folkloro (J a s i ū n a i t ė 2006), baltų mitologijos (Klimka 2006), senovės lietuvių tikėjimų (D u n d u l i e n ė 2008), meno (Rimkus 2004) specialistai, tyrinėtus gyvybės medis ir jo simboliška (D u n d u l i e n ė 2006; U s a č i o v a i t ė 2005, 2005a), rašyta apie medžio poetiką kai kuriose lietuvių novelėse (B a r a u s k a i t ė 2001, 7–30), aptartas medžių ir krūmų lapų spalvos rudenį metaforinis įvardijimas (K a z l a u s k a i t ė 2005).

Šio tyrimo objektu pasirinkta Mariaus Katiliškio novelė „Miškai“ (*Seno kareivio sugrižimas* 2003, 93–162). Straipsnio tikslo – išanalizuoti daiktavardžio *medis* semantinio lauko leksikos vienetų vaidmenį kūrinyje – siekiama taikant analizės ir interpretacinį metodus. Analizei iš novelės išrinkta 80 teksto fragmentų: sakinių, kuriuose vartojami daiktavardžio *medis* semantiniam laukui priklausantys leksikos vienetai: daiktavardžiai *medis*, *miškas*, konkrečių medžių ir krūmų bei jų dalių pavadinimai etc. Surinkta empirinė medžiaga darbe išanalizuota lokacijos, siejimo aspektais, aptartos stiliaus figūros.

**Lokacija.** Vytauto Sirtauto teigimu (2001, 57–62), visi tekstai, visi kalbos mechanizmai surikiuoti pagal lokaciją: laiką, erdvę, asmenis. „Kūrinyje sukurtas žmogus yra savo erdvėlaikyje<sup>1</sup> <...> ir taip pat įsiterpia, įeina į kito erdvėlaikį. Siužeto kūrimas yra erdvėlaikių sankryžos: vieno buvimas kitame, įėjimas į kitą. Erdvėlaikiai įvairiškai susieina, kertasi, kryžiuojasi. Natūralusis laiko ritmas (para, metų laikai). Natūraliojo laiko ir amžinybės sandūra. To, kas praeina, regėjimas nepraeinančių, tarsi amžiną laiką savyje turinčių vertybių akivaizdoje“ (Daujotytė 2001, 92). Pasakojamo tipo kūriniai beveik visada gali būti analizuojami lokacijos (erdvės, laiko, veikėjų) aspektu, bet kartais dominante pasirenkamas kuris nors vienas arba du analizės aspektai. Ypač dažnai tyrinėjami meninių kūrinių laikas

<sup>1</sup> Erdvė ir laikas tyrėjų neretai vadinamas *LKŽ*, *DŽ* nefiksuotu dūriniu *erdvėlaikis*, daugiau žr. Vaskelienė 2006.

ir erdvė<sup>2</sup>, analizuojami įvairūs jų raiškos tekste aspektai, modeliai (N a u c k ū - n a i t ė 2002, 83–84; S e l m i s t r a i t i s 2006; V a s k e l i e n ė 2007, 74–79; А п р е с я н 1986; Б а б е н к о 2004, 95–254; Н и к о л и н а 2003 121–165; С р е б р я н с к а я 2003). Laikas ir erdvė, priklausomai nuo teksto žanro ypatumų, yra klasifikuojami ir analizuojami labai įvairiai, pavyzdžiui, atsižvelgiant į tris kriterijus (literatūrinės-meninės erdvės užpildymo objektais lygį ir pobūdį; daugiau ar mažiau išreikštą subjekto ir supančios erdvės sąveikos pobūdį; stebėtojo – taip pat ir autoriaus bei personažo – žiūros tašką) skiriamos tokios erdvės rūšys: *psichologinė* (subjekto vidaus), *geografinė* (artima realybei), *taškinė* (apribota aplinkos, pvz., namas, kambarys etc.), *fantastinė*, *kosminė*, *socialinė*. Laikas skirstomas į *ciklinį*, *linijinį* ir *kartą duotą* (разом данное, žr. Б а б е н к о, К а з а р и н 2005, 113–122).

Novelė „Miškai“ yra pasakojamojo pobūdžio kūrinys. O pasakojimo esmė yra veikėjai, atliekantys kokius nors veiksmus, kurie kada nors kur nors vyksta (daugiau žr. V a s k e l i e n ė 2007, 49–52). Miškas yra pagrindinė pasakojimo erdvė, kurioje atsispindi ir vaizduojamas laikas, ir pagrindinio veikėjo gyvenimo, išgyvenimų momentai<sup>3</sup>. Pasakojimo ašis yra laikas. Surinktų pavyzdžių, kuriuose vartojami daiktavardžio *medis* semantinio lauko leksikos vienetai, analizė leidžia apie laiką kalbėti keliais aspektais: dabarties ir praeities linijas (1), metų laikus (2), paros metą (3).

1. Novelėje pavaizduota dabarties atkarpa yra neilga, apimanti tris metų laikus. Praeities linijos pagrindiniai momentai yra prisiminimai apie prieš daug metų įvykdytą nusikaltimą ir apie miškus bei eigulių padėtį prieškarinio metu. Iš pavyzdžių, kuriuose vartojami daiktavardžio *medis* semantinio lauko leksikos vienetai, ryškėja kontrastiškas idealizuojamos praeities ir niūresnės dabarties gyvenimo vaizdas: dabarties eiguliai (per susirinkimus, laikraštyje, kurį verčiami užsisakyti etc.) girininko griežtai mokomi saugoti miškus – ne tik labai atsakingai kirsti (*Girininko įsakymai trumpi. Bet jie griežti <...>. Kelmai turi būti kuo žemiausi <...>. Saugoti, kiek galint neišlaužyti jaunų medelių, nes iš jų išaugs dideli medžiai, išaugs dideli turtai. Leidžiant nuo kelmo nesužaloti kaimyninių medžių* 120<sup>4</sup>), bet ir tausoti visas miško teikiamas gėrybes – patiems naudoti(s) saikingai, ir, žinoma, saugoti nuo kitų žmonių. Štai pavyzdys, kur pagrindinis veikėjas Leonas net simpatizuoja Oną, pasiskynusią žibuoklių, prisirinkusią bruknių ir kitų miško gėrybių, juokaudamas gąsdina bausmėmis: – *Ot, pamatysi. Gausi raštą... Dešimt litų arba dvi paras į daboklę <...>. / – O aš dar norėjau pušų šakelių nusilaužti... Už jas tikriausiai varytum pas girininką?* 131. Vyresnių eigulių su ilgesiu prisimenama,

<sup>2</sup> Panašioms sampratoms įvardyti vartojama įvairių terminų, pvz., *semantinė teksto erdvė*, (*laiko ir erdvės*) *deiksė*, *deiktinis* (*laiko, vietos, asmens*) *centras* ir pan.

<sup>3</sup> Kūrinyje minimas vienintelis liūdnei pasibaigęs veikėjo žygis į miestelio smuklę. Tiesa, būtų galima kalbėti ir apie uždarą erdvę (Leono, Onos tėvų trobos), bet straipsnyje įvairiais aspektais analizuojami tik tie pavyzdžiai, kuriuose minimas medis, miškas arba koks nors kitas šiam semantiniam laukui priklausantis leksikos vienetas.

<sup>4</sup> Prie pavyzdžių iš novelės „Miškai“ nurodomas tik knygos puslapis.

kad seniau buvę kitaip, geriau, kai eiguliai galėdavę nuo pono ir valdžios nuslėpę mišku iki valios naudotis: 1) – *Ei, gadyne jau nebe ta <...>. Prieš tą pačią karę kokį turėjo medsargiai gyvenimą! Žemės dirbai, kiek norėjai <...>. Laikei didžiausią bandą – miškuose žolės lig kelių. Vežk kiek nori, kirsk kiek nori. <...> Į mišką galėjai per mėnesį neiti, kas tau – nei revizijų, nei kitokių išmislių <...>. Gyvenom pertekę <...>. Miškuose tų pačių stirnų, zuikių, tetervinų galėjai prisišaudyti, kad tik ukvata 103–104. 2) – Čia kalbam, čia paliksim – saugoti miško žvėris, medelius... Ar mums nuganyti kožną zuikį, miškai platūs, o svieta daug – visi smelkiasi. <...> Pasiutę, sakau, laikai užėjo. Negali nei botkočio nusipjauti, jei arklys nebeina. Negali ganyti – mišką gadina 104. Pirmame pavyzdyje veiksmažodžių tiesioginės nuosakos būtojo kartinio laiko (*dirbai, norėjai, laikei*) ir liepiamosios nuosakos vienaskaitos 2 asmens formos (*vežk, kirsk, galėjai prisišaudyti*) pavartotos kartojamo veiksmo, t. y. būtojo dažninio laiko, reikšme, plg.: [eiguliai] *dirbdavo, kiek norėdavo, laikydavo bandą, veždavo, kirsdavo, kiek norėdavo*. Šiuo atveju sinonimiškai galėtų būti vartojamos ir dar kitos, pavyzdžiui, veiksmažodžių būtųjų laikų su bendratimi, formos: *galėjo / galėdavo dirbti, laikyti, vežti, kirsti, kiek norėjo / norėdavo*. O antrojo fragmento sakiniuose pavartotas veiksmažodžių tiesioginės nuosakos esamojo laiko vienaskaitos 2 asmuo su bendratimi (*negali nusipjaut, ganyti*) galėtų būti pakeistas sinonimiška apibendrinamąją reikšmę turinčia konstrukcija (*negalima nusipjauti, negalima ganyti*).*

Praeities ir dabarties opozicija ryškėja ir vaizduojant girininkijos, į kurią kartą per savaitę renkasi eiguliai, pastatus, aplinką, kur irgi netrūksta medžių. Praeityje baronui priklausė prašmatni, išpuoselėta vieta: parinktame gražiam miško įlinkyje buvo pastatyti puošnūs namai, kuriuos *girininkas su sodininku ir medsargiais apdiegė retais medžiais, žalitvorėm, gražiausiom žolėm. Užtvenkė upelį, išgrindė jį tašytomis akmenimis, o aptvare ganėsi tyčia šeriamos stirnų, danielių ir briedžių kaimenės. Čia pat šmėžavo pasipūtę ilgauodegiai fazanai 100*. Pasakojamuoju momentu iš viso to grožio belikę medžiai – tai yra tai, kam ypatingos priežiūros ir nereikia: *Senos pušys barsto sausius spyglius ant čerpių pažaliavusio stogo. Aplink aikštelę žėlė skarotos tujos ir maumedžiai, o didžiąsias duris supo dvi vinkšnos, šaknimis į viršų sodintos, kaip du dideli skėčiai 100*. Grynuoju kartojimu (*nyko, šaudė*) pabrėžiama, kad grožio ir didybės nebelikę: *Nyko metai. Nyko dvarai su savo valdovais. Tirštas žvėrynas susiliejo su mišku. Šaudė sumaiščių metu briedžius medsargiai, šaudė pamiškių gyventojai 101*.

2. Kūrinyje vaizduojamas trijų metų tarpsnis: žiema, pavasaris, vasara. Nors dažniausiai nėra įvardijamas konkretus metų laikas, bet iš gamtos (ypač miško, medžių) vaizdavimo, tam tikrų nuorodų, užuominų skaitytojas, turintis foninių žinių<sup>5</sup> (t. y. numanantis, koks tose vietose paprastai būna kraštovaizdis žiemą, pavasarį ar vasarą), supranta, koks metų laikas yra vaizduojamas. Pavyzdžiui, iš sakinių, kuriuose vartojami leksikos vienetai *sniegas, šaltis* ir pan. aiškėja, kad

<sup>5</sup> Foninės žinios „suprantamos kaip plataus kultūrinio dalykinio fono, konkrečios situacijos išmanymo ir bendrųjų vertybinių nuostatų visuma. Jos apima žodžiais neišvardytus, bet teksto suvokimui būtinus dalykus“ (M a r c i n k e v i č i e n ė 2008, 29).

kalbama apie žiemą: *Skardžiuose ir duobėse, tamsiuose eglaičių tankumynuose dar baltuoja sniegas* 130; <...> *praeis ji ir bus pavasaris. Beržyne, ant kalvos, jauni šoks gegužinės. <...> Iš sodžių ir iš anapus miško sueis būriai* 105; *Spragas šalčiu tvaikas aptraukia miško iškyšulius ir įlinkius, jas pritrina ir užpildo* 115. Pavasaris įvardijamas tekste tiesiogiai ir numanomas iš gamtos, būdingos tam metų laikui, pavaizdavimo (sprogstantys medžiai, vieversio giesmė): *Bus pavasaris – skelbė gulbės. Išnyks naktinės šalnės, sprogs medžiai, žolė kils, stangri ir šviesi* 134; *Pavasaris. / Pavasariuose upelį nugulę karklai ir blindys parudavo. Ju pumpurai pabrinko, sakingi žvyneliai sudarė kvapsnų klotą, žalsvai rudo atspalvio* 126; *Giliai miške kvartalų linijomis ateina jo [vieversio] skelbiama gadynė* 127. Kūrinyje mažiau pavyzdžių, kuriuose miškas arba medžiai vaizduojami vasarą: *Vasaros tykiai šlamėdavo medžiuose ir tvenkinyje taškydavosi žuvys. Bet rudeniop atgydavo miško įlinkis* 100. Tačiau vasaros metų laikas itin svarbus: būtent vasarą (*Krepšelyje nešėsi aviečių* 161) buvo įvykdytas pagrindinį veikėją Leoną persekiojantis nusikaltimas, o jo paslaptis atskleidžiama (kartu ir kūrinio vyksmas baigiamas) taip pat vasarą.

3. Besikeičiantis paros metas kūrinyje taip pat dažnai įvardijamas arba suvokiamas iš užuominų apie mišką, medžius, pvz.: *Noko skaidrus rytas už miško* 100; *Pilką, lietingą dieną lašai skamba medžiuose, geriasi srovės į stogo šiaudus ir migdančiu ošimu telkiasi aplink* 158; *Šviesų sekmadienio popietį saulė ant miško narstėsi tarp pilkų debesėlių. Auksino rūškanas eglės ir lauko šmotą <...>* 115. Kad kalbama apie vakarą, galima suprasti iš netiesioginio (metaforiško) pasakymo apie saulės leidimąsi: *Medžiuose susipynė paskutiniai saulės dūkstelėjimai* 117. Mėnulis šviečia (neutralų veiksmažodį sakinyje atstoja metafora *barstyti sidabro sniegą*) tamsiuoju paros metu, taigi nors ir neįvardyta, bet galima suprasti, kad kalbama apie naktį: *Ir vėl priėjo eilė švokšti miškui ir mėnesiui barstyti sidabro sniegą* 161. Ir *sniegas*, ir ypač *sidabras* yra plačiai vartojamos metaforos, turinčios reikšmę *mėnesiena* (žr. K a z l a u s k a i t ė 2009, 366–367). Tai, kad mėnulio skleidžiamai šviesai įvardyti vartojama dvinarė metafora, rodo, kad mėnulio šviesa yra labai intensyvi – pabrėžiamas tamsaus miško ir šviesios jo aplinkos kontrastas.

Vytauto Kubiliaus (1996) teiginį apie tai, kad Mariaus Katiliškio kūryboje „žmogaus buvimas gamtoje daugiau sugestijuojamas negu analitiškai aprašomas“ galima pritaikyti ir kalbant apie novelės „Miškai“ pagrindinio veikėjo Leono ne buitinį, o būtinį ryšį su mišku, medžiais – būtent čia geriausiai atsispindi kintanti (gal veikiau banguojanti) šio veikėjo jausena. Pirmiausia Leonui miškas yra ta erdvė, kurioje jis *gyvena* – miške stovi jo troba, kurios ir vidus, ir aplinka yra skurdoka, neišpuoselėta: *Palangėje suposi apleisti serbentų kūlynai ir apskurusios vyšnios, pervien sumišę su kerotais varnalėšais, kviečiais ir miškinėmis avietėmis* 95. Veikėjas Leonas, jei neskaitytume ištikimo šuns Vilko, gyvena vienas: – *Kad sunku, dėde, su mergom... Manęs visos baidos. Kas gi eis į mišką?..* 105. Lyg ir yra vilties, kad į vienišo vyro gyvenimą įžengs kaimynystėje gyvenanti Ona, kurią truputį gąsdina Leono gyvenimo būdas, aplinka – supantys miškai: – *Matai. Tai*

*toks mano gyvenimas... Kaip tau patinka?.. / – Nežinau... Čia labai nuošalu... / – Taigi... Miškas, lauko gabalėlis ir sulūžusios trobos. Daugiau nieko – miškai ir miškai... 119.*

Miške eigulys ir jo prižiūrimi darbininkai dirba: *Kirtimų kvartaluose rūksta laužai, tai ūkininkai grėbsto šakų likučius ir degina. Bus iškuoptas miškas 130; Ėjo vasaros darbai miške. Baigta tvarkyti žiemos kirtimai. Šakelės nuogrėbstytos ir sudegintos, nuskusti kelmai 100; O tvirti medžiai griūva ir griūva. Kurtūs atgarsiai dunda kvartaluose, šniokščia pajudintos eglės ir purto sniegą nuo šakų. / Šviesuoja iškirstos vietos, dygsta pušai<sup>6</sup> bei šakų krūvos 115. Miške ant kelmų, po medžiais atokvėpio valandėlėmis ilsimasi (valgoma, rūkoma): *Jis sėdi nugara atrėmęs į šakotą eglę 129; Jis atsišliejo į medžio stuobrį kaip nusidėjėlis prie šventyklos vartų 150; – Pietūs. / Ir susėda ratu eglės paunksmėje 150.**

Miške pagrindinis veikėjas Leonas svajoja – su džiugesiu prisimena Onos sveikinimą vardinių proga (*Miške jis galvojo apie vainiką ir pasveikinimo žodžius 134; Bet ir graži ji [Ona], net miške šviesiau 131*), mišku gerai nusiteikęs eina pas kaimynus švesti Kalėdų (*Ir eidamas pamiške tylom sau mintyse kartojo: Kalėdos, Kalėdos 109*), miške eigulys masto ir liūdi (*Ilgas minutes jis klausosi, nes vėjas žaidžia medžiuose 121; <...> apžėlęs barzda eigulys išėjo ir vaikščiojo. <...> / Nuėjo į mišką. <...> Išstis valandas rymojo prie medžio ir svarstė 158*). Taigi su mišku susiję ir patys gražiausi jausmai, ir patys slogiausi pagrindinio veikėjo prisiminimai, nes miškas yra vieta, Leonui primenanti prieš daugelį metų padarytą nusikaltimą. Iš pradžių apie jį skaitytojui užsimenama tik pusę lūpų (*Ir jam pasigirdo, kad kažkur miško viduryje atsiliepia gūdus verksmas paklydusio vaiko 131*), paskui apie veikėją persekiojančias praeities šmėklas pasakojama daugiau (*Jos [Akvilinos] dvasia iš tyrulių, iš gilumos miško, kur sirpo saulėje kirtimų avietės, kur dideli lapai metė šešėlius ant drėgnos žemės 147*), kol galiausiai kuriamu slogiu (net makabrišku) vaizdu pranešama, kad veikėjas Leonas nebegali pakelti kaltės jausmo: *Geltonos kaulų rankos tiesėsi iš lieknų ir senkapių. Ilgi aštrūs nagai lankais užbėgo už akių ir stabdė žingsnius. Medžiuose plevėsavo baltos marškos, jų sudriskę kaspiniai ir skiautės kabinėjos kaip šlykštūs voratinkliai. / Vaitojo ir krūpčiojo tyrulių dvasios. Girgždėjo gražomi kaulai ir vėjas lenkė medžius ir skubinosi tolyn, tartum pabūgęs irgi 152*. Eigulį draskančių išgyvenimų nemažina (gal net atvirkščiai, juos didina) ir bėgantis laikas: *Jau trisdešimt metų paliko. Ak, vis jau jie neapsiėjo be prakaito ir vargo. O kas iš to? Griūvanti eigulynė, apleistas laukas ir nepermatomi miškai. <...> Ir vienatvė, savaitės ir vėl mėnesiai. Praeis, atitolins metai. Daug miško sutirps dūmais, augs naujas, o jis kentės nenumaldomą nuovargį kauluose ir begalinę tuštumą aplink 121–122*. Nedaug vilties, kad ir vėliau – metams bėgant – kas nors pasikeis: *Jam liks miškas ir sava kančia 128*.

Mariaus Katiliškio kūrinį supa įvairūs kontekstai (žr. Vaskelienė 2007, 80–90; 2009). Gana ryškus implicitinis psichologinis kontekstas: čia reikėtų kalbėti ne tik apie nusikaltėlio eigulio Leono, bet ir apie vaikus praradusių tėvų jauseną. Novelėje nors ir neišplėtotai, štrichais, bet labai įtaigiai perteikiamas šalutinio vei-

<sup>6</sup> Apie šį DŽ ir LKŽ nefiksuotą dūrinį žr. Vaskelienė 2007a, 507.

kėjo Lengvenio, kurio duktė ir buvo nužudyta, sielvartas: *O kas man, nabagui, senatvėje... Reiks tarbas pasiimti. Kad turėčiau nors vaikus... Kur Juzukas?.. Gal kaulai pūva... O Akvilina, duktė mano Akvilina!.. Prakeiksiu tą mišką!.. Čia duktė pražuvo, čia jau...146. Nusikaltimo ir bausmės<sup>7</sup> motyvas itin ryškus: iš esmės visi trys nusikaltimo dalyviai yra tarsi nubausti, sulaukę pelnyto atpildo: *Antanas Žirgulis pražuvo Argentinoje <...>. Palioni išnešė į padanges rasta laukuose granata <...>. Likau aš 161. Ir nors vienintelis gyvas likęs dalyvis (pagrindinis veikėjas Leonas) gali nebijoti, kad nusikaltimo aplinkybės paaiškės, jis nebepakelia slepiamo nusikaltimo naštos ir nutaria, kad papasakota tiesa šiek tiek sumažins vidinę kančią<sup>8</sup>. Taigi novelėje sukurtas įvairialypio veikėjo: ir puikaus eigulio, ir nusikaltėlio – portretas.**

**Leksinės siejimo priemonės.** Pagrindiniai kiekvieno teksto požymiai yra koherencija ir kohezija, kurios vienas iš realizavimo būdų yra leksinė organizacija. Natalijos Nikolinos teigimu, grožiniuose kūriniuose neretai susidaro savotiškos semantinės grandinės, į kurias įeina tų pačių semų turintys leksikos vienetai, kurie sąveikaudami sieja tekstą (tokį semantinių grandinių susidarymą, išsidėstymą ir sąveiką tyrėja vadina teksto semantine kompozicija). Kartojimas, kuris tekste atlieka stiprinamąją-išskiriamąją ir kompozicinę funkcijas gali būti sintaksinis ir semantinis, o pastarasis apima grynąjį, sinoniminį, šakninį, metaforų ir kitokių tropų bei darybinį (pagal tą patį modelį sudarytų darinių) kartojimą (Н и к о л и н а 2003, 48–54). Kitų mokslininkų akcentuojama, kad teksto loginiai semantiniai ryšiai būna kuriami grynuoju, daliniu, teminiu, sinoniminiu, anoniminiu ir deiktiniu kartojimu<sup>9</sup> (Бабенко 2004, 287–294). Apibendrinant galima pasakyti, kad leksinių siejimo priemonių yra įvairių, o tyrėjų dažniausiai minimi pasikartojantys žodžiai, sinoniminis pakeitimas, hiperonimai ir hiponimai, antonimų poros, įvardžiai, elipsės, prieveiksmiai ir pan. (žr. A l a u n i e n ė 1978; S i r t a u t a s 2001, 29–38; R e m e i k y t ė 2002; V a s k e l i e n ė 2007, 39–44; 91–105; Ф и л и п п о в 1989, 115–132).

<sup>7</sup> Novelė galėtų būti analizuojama ir kitų nusikaltimo ir bausmės tema sukurtų kūrinių (pavyzdžiui, Fiodoro Dostojevskio, Viljamo Folknerio) kontekste.

<sup>8</sup> – *Aš kaltas šimtą, tūkstantį kartų!.. <...> tegul krinta iš dangaus krušos ir ledai, tegul darganos plauna mano sąnarius, tegul leidžiasi paukščiai ir kapoja mano akis, tegul speigas sukausto mano kūną ir karščiai išsunkia paskutinį kraujo lašą. / Akvilina!.. / Aš atritinsiu akmenį ir pastatysiu ant tavo kapo. Pridiegsiu gėlių ir jas laistysiu savo akių ašaromis. Žiemą jas dengsiu savimi, o vasarą nešiosiu drėgmę atgaivinti šaknims. / <...> Tiesiu rankas ir šauksiu praeinantiems savo kalnę. Gulsiu kniūbsčias prie bažnyčios durų ir tegul žmonės plieks man nugarą botagais. <...> / Savu gyvenimu atpirksiu tavąjį. Dirbsiu dienom ir naktim ir uždarbi atiduosiu tavo tėvui. Aš nešiosiu jį ant rankų, plausiu jo kojas <...>. Aš jam, senam tavo tėvui, atstosiu tave. Kad jis nebepažintų skausmo ir vienatvės. Nors senatvėje suteiksiu šviesių dienų ir dalimi atstosiu tave, Akvilina!.. 151.*

<sup>9</sup> Teminis kartojimas – tai kartojimas žodžių, turinčių tų pačių (realių arba potencialių) semų, deiktiniu kartojimu laikomas menko turinio substitutų funkciją atliekančių žodžių, pvz., daiktavardinių (*jis, tas, kas*) ir būdvardinių (*toks, -a*) įvardžių, prieveiksmių, kai kurių veiksmazodžių ir pan., vartojimas tekste.

Analizuojamo daiktavardžio *medis* semantinio lauko leksikos vienetai Mariaus Katiliškio novelėje „Miškai“ atlieka siejimo funkciją. Tekste esama *grynojo* (1) kartojimo atvejų – kai kitame sakinyje tas pats žodis kartojamas tokia pačia forma, bet dar dažnesnis *negrynas* (2) kartojimas: kai kontaktiniu arba distanciniu būdu<sup>10</sup> siejant vartojama kitokia to paties leksikos vieneto forma, sinonimas, perifrazė, hiponimas, hiperonimas ir pan.

1. Grynojo kartojimo atvejais yra daiktavardžio *miškas* daugiskaitos vardininko forma *miškai*. Tai yra ir kūrinių antraštė. Daugelis tyrėjų pabrėžia antraštės, nuo kurios prasideda pažintis su kūriniu, svarbą. Jos laikomos vienu iš svarbiausių teksto komponentų. Kalbama apie antraščių intertekstinę ir teksto vidaus funkcijas, mėginama jas suskirstyti į reikšmingas, poetiškas, nepoetiškas ir neįprastas. Rašoma apie įvairios struktūros (vieno žodžio, žodžių junginio, sakinio ir pan.) antraštes, kurios gali: 1) sujungti tekstą su jo meniniu pasauliu (pagrindiniu veikėju / lyriniu subjektu, įvykiu laiku, pagrindinėmis erdvės koordinatėmis ir pan.); 2) išreikšti autoriaus išsivaizduojamą situaciją, įvyki, realizuoti jo mintį kaip visumą; 3) nusakyti kontaktą su teksto adresatu bei nulemti jo (adresato) meninius išgyvenimus ir vertinimą (Д ж а н д ж а к о в а 1979; Н и к о л и н а 2003; Л у к и н 2005, 92–96; А б а р а в и č и у с 2002, 119–123; V a s k e l i e n ė 2007, 71–73).

Mariaus Katiliškio novelės antrašte einančiu nominatyviniu sakiniu „Miškai“ pasakoma pagrindinė pasakojimo tema. Antraštė su kūriniu siejama kataforiškai – ją tekstas ne tik patvirtina, bet ir praturtina, paaiškina, nes perskaičius novelę suvokiama, kad kūriniui pavadinti pasirinktas ne atsitiktinis, o pasakojimo dominante einantis leksikos vienetas. Vladimiro Lukino teigimu, antraštė gali būti įvertinta tik perskaičius kūrinį, nes tada ji iš turinčio tik deiktinę funkciją ženklo virsta sąlyginiu, motyvuotu viso teksto ženklu, transformuojasi (Л у к и н 2005, 309). Sintaksinį ir prasminį ryšį tarp antraštės ir kūrinio stiprina tiesioginis daiktavardžio formos *miškai* kartojimas tekste, pvz.: *miškai platūs, o svieta daug – visi smelkiasi* 104; *Daugiau nieko – miškai ir miškai...* 119; *Griūvanti eigulynė, apleistas laukas ir nepermatomi miškai* 122; *Kvartalų linijų dugne miškai susiglaudžia, o rūkas nulygina dantytus kraštus* 135. Galima sakyti, kad kūrinių kompozicija yra žiedinė: antrašte einantis leksikos vienetas ta pačia forma keletą kartų pakartojamas pačioje novelės pabaigoje: *Miškai, gūdumos, lieknai. / Nieko daugiau. / Miškai, miškai* 162.

2. Mariaus Katiliškio novelėje gretimus arba tolimesnius sakinius dažnai sieja to paties leksikos vieneto kita forma, pvz.: *Taigi... Miškas, lauko gabalėlis ir sulūžusios trobos. Daugiau nieko – miškai ir miškai...* 119; – *Ugi iš miško. Miške medžių kiek nori... – meistras tuo visai nesirūpino* 124; *Jis taipgi aplenkė kalnelį, kur švokštė kelios storos pušys. <...> Pušų pašaknėse dar žymūs įdubimai, kur buvo barsukų urvai* 138. Daiktavardžio *miškas* įvairios linksnių formos ir prielinksninės konstrukcijos visoje novelėje distanciškai kartojami kaip savotiškas leitmoty-

<sup>10</sup> Kontaktinis (artimasis) siejimas yra tada, kai jungiami gretimi sakiniai; distanciniu (tolimuoju) vadinamas toliau vienas nuo kito tekste esančių sakinių siejimas (žr. V a s k e l i e n ė 2007, 92–93).

vas, pvz.: *miškuose žolės lig kelių* 103; *Anapus miško skalija šunys* 115; *muzika sklisdavo į artimą mišką* 101; *Tirštas žvėrynas susiliejo su mišku* 101; *Kas eis į mišką?* 105; *Boba purkštauja. O Kirvelis pasakoja apie mišką* 115; *Lekia balsai per mišką* 115; *saulė ant miško narstėsi tarp pilkų debesėlių* 115; *lydimas vaikų govėdos, pasuko linkon miškų* 154; *Nuo senų senovės mes ir mūsų tėvai, senučiai prie miško augę...* *Mokam su mišku apsieiti* 111 ir pan. (dar žr. skyrelius *Lokacija*, *Stiliaus figūros*).

Rastas pavyzdys, kur gretimus sakinius sieja pamatinis žodis *uosis* ir jo deminutyvas *uosiukas*: *Vakar jis aptiko storą išsikerojusį uosį, suraižyta ir grubuliuota žieve. O ar ne jo peilis kadaise rentė jauno uosiuko žievę?* 138. Čia svarbus laikas: pasakojamuoju momentu (dabarties linija, žr. skyrelį *Lokacija*) *uosis* yra užaugęs galingas medis, kuris seniau (sakinyje pavartotas laikorieveiksmis *kadaise*) buvo mažas uosiukas. Taigi laikas lemia neutralaus ir mažiškos žodžio pasirinkimą. Pamatinio žodžio ir deminutyvu žymimų denotatų skirtumas pabrėžiamas ir epitetais: *storas išsikerojęs uosis* ir *jaunas uosiukas*. Taigi gretimame sakinyje pavartotas deminutyvas atlieka ir teksto siejimo, ir tikslinamąją funkciją (žr. Macienė 2005, 40–46).

Mariaus Katiliškio novelėje „Miškai“ distancinio siejimo funkciją atlieka veiksmažodžio *švokšti* formų (*švokštė*, *švokšti*, veikiamasis esamojo laiko vyriškosios giminės dalyvis *švokščiantis*) ir daiktavardžių *miškas*, *medis* konstrukcijos: *Kurčiai švokštė miškas* 160; *Ir vėl priėjo eilė švokšti miškui...* 161; *Metė akimis į žmogų, tylintį šalia, į šunį, į dangų, į žemę ir švokščiančius medžius* 162.

Kūrinio tekstas siejamas hiponimais (*karklai*, *alksniai*, *berželiai*, *epušės*) ir hiperonimu (*miškas*): *Grioviai užakę, prižėlę karklų ir alksnių. Ir miškas jau smelkėsi į tas neiriamas dirvas – berželiai ir epušės pudurėliais dygo ir leido ūglius* 128.

Siejimo funkciją gali atlikti ir perifrāzė – tropas, kurio reikšmė yra perkeltinė (Ž u p e r k a 1997, 66). Novelės „Miškai“ sakiniai distanciškai siejami perifrāze *žalieji gamtos turtai* – šis žodžių junginys yra daiktavardžio *miškas* substitutas: *Girininkas toliau pasakojo apie kovą su brakonieriais. Eiguliai turi būti tėvai nykstančios miškų gyvūnijos. Tramdyti pamiškių pusbernius, šautuvais ir kilpomis žudančius žvėrelius. <...> / – Mūsų užduotis didelė ir kilni. Mes pastatyti žaliųjų tautos turtų sargyboje...* 102.

**Stiliaus figūros.** Stiliaus figūra yra ypatingas, nestandartinis kalbinės raiškos būdas. Figūros apima visus kalbos lygmenis: skirtinos leksinės semantinės, darybinės, morfologinės, sintaksinės, fonetinės, grafinės figūros (Ž u p e r k a 1997, 57; dar žr. P i k č i l i n g i s 1975, 234–336; V a s k e l i e n ė 2007, 19–32; W a l l e s 1990, 176–178). Straipsnyje analizuojamos semantinės figūros (epitetai, palyginimai, tropai), į kurias įeina daiktavardžio *medis* semantinio lauko leksikos vienetai.

**Epitetas** yra leksinė-stilistinė kategorija. Jis „sąlygojamas 1) leksinių-semantinių savybių, 2) sintaksinių-gramatinių požymių, 3) vaizdinės-estetinės funkcijos“ (R a m o n a i t ė 2010, 48–49), būtent paskutinė sąlyga labai svarbi



analizuojant grožinių kūrinų epitetus. Valerija Ramonaitė (2010, 57–66) epitetus skirsto atsižvelgdama į įvairius jų požymius: 1) pagal kalbos dalį (būdvardiniai, daiktavardiniai, dalyviniai ir pan.), 2) pagal atliekamą vaizdinę-ekspresinę funkciją (epiniai, lyriniai ir kt.), 3) atsižvelgiant į tai, ar jais eina tiesioginės ar perkeltinės reikšmės žodžiai, 4) pagal paplitimą poetinėje kalboje (individualieji, norminiai, nuolatiniai, pamėgtieji), 5) pagal epiteto ir pažymimojo žodžio santykius (tautologiniai, oksimoroniniai), 6) pagal įvairių jutimo organų sukeltamų pojūčių vaizdinį (akustiniai, optiniai ir pan.).

Mariaus Katiliškio novelėje „Miškai“ daiktavardžio *medis* semantiniam laukui priklausantys leksikos vienetai yra apibūdinami būdvardiniais, daiktavardiniais ir dalyviniais epitetais (epitetą *surambėjęs senatvėje ir varge* sudaro dalyvis su jam priklausančiais žodžiais). Vieni epitetais einantys žodžiai įvardija realią rega suvokiamą denotato ypatybę – jie laikytini tiesioginės reikšmės (optiniais) epitetais, pvz.: *storos pušys; šakota eglė; išsikerojęs uosis; tvirti, pakelės, sėdybų, tolimesni medžiai; nepermatomi, platūs miškai*. Rastas pavyzdys, kur daiktavardis *medžiai* apibūdinamas būdvardiniu epitetu *margi* (*margas* 1. ‘kuris su nevienos spalvos dėmėmis’ DŽ): *Arklys siautė, o margi medžiai gludino viršūnes į didelį stogą* 99. Net ir ši neįprastą<sup>11</sup> epitetą galima laikyti vizualiai suvokiamu tiesioginės reikšmės žodžiu, nes iš konteksto paaiškėja šitoks medžių apibūdinimas: vienur ant medžių sniego dar yra, o kitur sniegas jau nutirpęs arba nukritęs, todėl medžiai yra nevienodi, atrodo margi. Šie epitetais einantys leksikos vienetai nurodo objektyvias vaizduojamos realios tikrovės žymes ir yra pavartoti įprastoje žodinėje aplinkoje, todėl juos galima laikyti epiniais norminiais (bendraisiais) epitetais.

Kai kurie novelėje rasti *mišką, medį* (arba jo hiponimą) apibūdinantys epitetai yra perkeltine reikšme vartojami žodžiai (tai būdvardis, dalyvinė konstrukcija, daiktavardis): metaforiniai epitetai nurodo lyginamų daiktų panašumą, o „metoniminiai epitetai pažymi loginį daiktų ar reiškinių ryšį“ (Ramonaitė 2010, 59). Pavyzdžiui, metaforiniais epitetais galima laikyti būdvardį *dantytas* ir dalyvinę konstrukciją *surambėjęs senatvėje ir varge*, nes šiuo atveju įvardijama pagal vaizdo panašumą: *Dantytos eglės mirksta rūke, jų kraštai pabalę ir nebeaštrūs* 135; *Kurčiai ošia medžiai, surambėjęs senatvėje ir varge, remia priešais sudiržusias šakų keteras* 120. Novelėje medžiai apibūdinami ir daiktavardiniu epitetu *laimės*: – *Žydi laimės medžiai. Vieną dieną aštrūs kirviai juos paguldo... Ir sudegina ugnis, o pelenus išnešioja vėjas... Ar žinai, mergel, kas tada?.. Kas belieka?..* 159. Laimės medžiais čia metaforiškai vadinamas laimingas gyvenimo tarpsnis, kurį pakeičia nelaimės ir pan.

Būdvardis *nebylus* (1. ‘negalintis kalbėti, bežadis’, 2. prk. ‘tylus, nekalbantis’ LKŽ), kuriuo apibūdinami *medžiai*, laikytinas metoniminiu epitetu (tai paslėpta personifikacija): *Toli bėga Bartkūnų švieselės ir aukščiausiai nebylių medžių toks pat negyvas dangus* 125. Žodžių junginiai su perkeltine reikšme vartojami epitetais (*nebylus medis, dantytas eglė, laimės medis*) lietuvių kalboje veikiausiai nėra labai

<sup>11</sup> *Dabartinės lietuvių kalbos tekstyne* rastas tik vienas žodžių junginio *margas miškas* (verstinės grožinės literatūros) vartosenos pavyzdys (žiūrėta 2011-08-22).

dažni – *Dabartinės lietuvių kalbos tekstyne* rasti trys frazės *nebylus medis*<sup>12</sup> vartosenos pavyzdžiai.

Meninis palyginimas – „tai daikto ar veiksmo ypatybės ekspresyvus nusakymas sugretinant su kitu reiškiniu, turinčiu bendrą (tikrą ar tariamą) požymį“ (Ž u p e r k a 1997, 58). Palyginimą reikėtų nagrinėti kaip leksinę-semantinę ir struktūrinę-gramatinę sintezę. Tai yra dvinarė konstrukcija, kurioje „atskirais žodžiais pavadinami abu gretinami reiškiniai: tai, kas lyginama (t e m a), ir tai, su kuo lyginama (objektas)“ (R a m o n a i t ė 2010, 66). Gramatiniu ir struktūriniu atžvilgiu skiriami paprastieji ir išplėstiniai palyginimai, kurie savo ruožtu skirstomi dar smulkiau, bei frazeologiniai palyginimai (Ibid., 69–80). Mariaus Katiliškio novelėje „Miškai“ rastus palyginimus, į kuriuos įeina daiktavardžio *medis* semantinio lauko leksikos vienetai, galima suskirstyti į *paprastuosius* (1), *įnagininkinius* (2) ir *koreliatyvinius* (3).

1. Visi paprastaisiais laikomų palyginimų komponentai sujungti jungtukais *tartum* ir *kaip*. Sakiniuose, kuriuose jie vartojami, pirma pasakoma tai, kas lyginama, po to įvardijama tai, su kuo lyginama. Aptariamo semantinio lauko leksikos vienetas (*medžiai*, *vinkšnos*) arba jo dalis (*ievos kvapsnis*, *ievos žiedai*, *epušių žirginiai*) dažniau yra tema, t. y. lyginama su kuo nors: *Medžiai skendėja tartum vyne, lipnius lapus padažydami kvapniose prietemoje, kurios susideda iš žalumo, šilimos ir žiedų dulkėmis persunktos rasos* 136; <...> *didžiąsias duris supo dvi vinkšnos, šaknimis į viršų sodintos, kaip du dideli skėčiai* 100; *Aitrus ir stiprus ievos kvapsnis, kaip garai palieto vyno, pripildė mišką ištisai. Smailūs ilgi pumpurai žiodamiesi leido lipnius, šviežio žalumo lapelius. Smulkūs žiedų varpeliai laužė pumpuro kevalą, išsikišdami kaip kamžos kraštas iš po kunigo kailinių* 135; <...> *epušių žirginiai, rumpuoti, tartum užsilikęs šerkšnas, sijojo geltonas dulkes ir žvyneliai biro jam ant galvos* 136. Vadinasi, autoriui labai svarbu išsiaiškinti, kas yra miškas / medis – jis paslaptingas. Jeigu būtų labai gerai pažįstamas, dažniau mišku arba medžiu būtų aiškinamos kitos realijos. Kūrinyje rastas tik vienas palyginimas, kur medis yra objektas – t. y. tai, su kuo lyginama lempa: *Didelis šiltas kambarys skendėjo aukštos lempos šviesoje, kuri [lempa] ant plataus stalo tarp knygų ir popierių stiebėsi kaip skynimų pušis* 101.

2. Įnagininko linksniu išreikštų palyginimų forma yra glaustesnė. Vieni novelėje rasti palyginimai, į kuriuos įeina daiktavardžio *medis* semantinio lauko leksikos vienetai, yra artimesni metaforai: <...> *jie [medžiai] žėri nušveistų plienu* 135; *Eigulys judino ievos šaką. <...> Kad ji būtų čia, gilumoj miško, kur ievos garuoja svaigulių ir putinai ruošiasi išskleisti dideles žiedų kekes* 136; kiti – metonimijai: *Skambėjo miškas paukščiais ir kvepėjo šimtai žiedų* 141; *Miškas čiauškia strazdais* 158 (plg. *miškas skambėjo, čiauškėjo nuo paukščių, strazdų giesmių*). Čia galima kalbėti apie žodžių junginių sinonimiką – visais atvejais veiksmožodiniai junginiai su įnagininku galėtų būti pakeisti įvairiomis sinonimiškomis konstrukcijomis (konstrukcijomis su jungtukais, su prielinksniais ir pan., kartais net pakei-

<sup>12</sup> Tai grožinės verstinės literatūros, negrožinės literatūros ir beletristikos tekstai (žiūrėta 2011-08-23).

čiant kurį nors žodį), pvz.: *medžiai žėri plienu – žėri kaip / lyg / tarytum plienas, medžiai varva karoliais – nuo medžių varva (lyg, kaip etc.) karoliai / medžių rasa varva lyg karoliai, ievos garuoja svaiguliu – ievos skleidžia svaigulį*. Pastaruoju atveju savaiminį veiksmažodį reiškiantis veiksmažodis *garuoti* ('darytis garams, virsti garais': *Vanduo virdamas, karšta sriuba garuoja DŽ*), nereikalaujantis jokio objekto linknio, galėtų būti pakeistas kitokiu veiksmažodžiu.

3. Koreliatyviniais (santykiniais) palyginimais „pasakomas nevienodas gretinamų reiškinių tos pačios ypatybės laipsnis“ (R a m o n a i t ė 2010, 71). Mariaus Katiliškio novelės sakinyje lyginimo objekto (nakties) svarbi, tipiška ypatybė yra tamsumas, juodumas, kurios lyginamasis dalykas (miškas) šiuo atveju turi daugiau. Palyginimo pagrindas yra aukštesniojo laipsnio būdvardis *juodesnis*, o objektas (šiam sakinyje pasakytas pirmiau už temą) išreikštas galininko linkniu su prielinksniu už: *Netrukus iškilo juodesnis už pačią naktį miškas ir jame įsispraudusios trobos* 96–97.

Tropas yra žodžio vartojimas perkeltine reikšme. Paprastai skiriamos dvi pagrindinės tropų rūšys: metafora ir metonimija. Metafora „yra tropas, grindžiamas dviejų vaizdų panašumu, jų sąsaja, susiliejimu“ (K o ž e n i a u s k i e n ė 2001, 206). Mariaus Katiliškio novelėje rastos metaforos, susijusios su daiktavardžio *medis* semantiniam laukui priklausančiais leksikos vienetais, yra pagrįstos vaizdo panašumu. Pavyzdžiui, apie mėnulio apšviestą mišką rašoma taip: *Miškas nusitaškė sidabro lašais* 160; medžių lapai prilyginami žmonių apdaroms: *Ištisas valandas [eigulys] rymojo prie medžio ir svarstė. Kokie vasaros keliai! Ateina ruduo. Išlėks paukščiai, medžiai numes apdarą* 158; o baltos putinų ir ievų žiedų kekės vadinamos barzda: *Putinai ir ievos barzdą sutraukė į riebius žiedų branduolius* 126.

Metonimija „yra toks tropas, kai vieno daikto ar reiškinio vardas pakeičiamas kitu, vieno dalyko pavadinimas perkeliamas kitam, o tas pakeitimas ar perkėlimas pagrįstas daiktų ar reiškinių sąsaja ir atitikimu“ (Ibid., 2001, 221). Skiriama įvairių metonimijos grupių: priežasties, rezultato, įrankio, turinio, vietos, ženklo, daikto, asmens, ypatybės (Ibid., 222–224), nes žodžio reikšmės perkėlimas gali remtis labai įvairiais ryšiais (erdvės, laiko, medžiagos etc., žr. Ž u p e r k a 1997, 63–64). Pavyzdžiui, sakiniuose *Daug miško sutirps dūmais, augs naujas, o jis kentės nenumaldomą nuovargį kauluose ir begalinę tuštumą aplink* 121–122; *Girgžda ir cypauja krūmai* 126–127 galima įžiūrėti turinio (talpos) metonimiją: čia miškas atstoja nupjautus medžius, malkas, o krūmai – juose cypiančius paukščius. Tiesa, pastaruoju atveju galima kalbėti ir apie metoniminį įsameninimą, arba personifikaciją – tokį raiškos būdą, kai negyviems daiktams suteikiama gyvos būtybės ypatumų (Ibid., 64–65). Mariaus Katiliškio novelėje rasta daug personifikacijos pavyzdžių: čia miškas arba medžiai veikia kaip gyvos, protingos būtybės, kurios *šneka, tariasi, kartoja, dainuoja, vaitoja, atsidūsta, klausosi, įminga, ašaroja, verkšlena, neišduoda, alsuoja, eina grumtynių, kaunasi, purto: Pavakariu eigulys kasėsi tankumynais. Kurčiai ošė eglės, smailas viršūnes pašiaušusios ant vėjo. Ausyse sukinosi senio žodžiai <...>. Jam rodėsi, kad tuos žodžius šneka miškas* 105; *Ilgai*

*tarėsi medžiai, o nuomininkas norėjo tęsti toliau 161; „Pusė žiemos,“ – galvoja eigulys. „Pusė žiemos,“ – kartoja miškas 115; Balose dainuoja varlės. / Akvilina, Akvilina! – dainuoja medžiai ir varlės šaukia 149; Dilina medžiai šaką į šaką ir vaitoja gilų skausmą 122; Jos [dvasios] liepia kartoti savo vardą medžiams, debesims, žolei ir paukščiams. Ir jie klauso 149; Paskui pavargsta ir įminga vėtros, sniegas ir miškai. / O prieš saulę jau laša stogai, ašaroja medžiai 120; Tirpsta aplink sumintas sniegas, drėksta artimųjų medžių stuobriai ir verkšlena šakos 114; Miškai neišduos 149; Eigulys užsimerkė ir stengėsi suprasti, siekėsi išigauti į slaptinę ir didų miško alsavimą. Kiekviename žemės sprindyje ėjo grumtynės, medžiai, krūmai, samanės ir vabalai pšovėsi dėl drėgmės lašo, dėl vietos, dėl spindulio 135; <...> šniokščia pajudintos eglės ir purto sniegą nuo šakų 115. Esama atvejų, kai sakinyje yra kelios stiliaus figūros, pvz.: epitetas (atsijauninęs), personifikacija (miškas gieda) ir įnagininkinis palyginimas (gieda vargonais): *Atsijauninęs miškas gieda vargonais* <...>. *Giesmė įgauna slaptingos didybės* 136.*

### Išvados

1. Miško vaizdai yra dominuojanti pasakojimo erdvė: svarbiausi pagrindiniam veikėjui nutikę įvykiai vyko arba vyksta miške, pamiškėse, miške pastatytose trobose. Kūrinyje galima skirti dabarties (pasakojimo) ir praeities (prisiminimų, išgyvenimų dėl prieš kelis dešimtmečius padaryto nusikaltimo) laiko linijas. Miško, medžių vaizdais kūrinyje nusakomas ir metų (žiema, pavasaris, vasara), ir paros laikas. Miškas yra pagrindinio veikėjo laimingų gyvenimo akimirkų, darbo ir skaudžiausių prisiminimų bei išgyvenimų vieta. Novelę supa ryškus psichologinis (eksplicitinis, bet dar dažniau implicitinis) kontekstas.

2. Daiktavardžio *medis* semantinio lauko leksikos vienetais tekstas siejamas ir kontaktiniu, ir distanciniu būdu. Esama grynojo, bet dar daugiau – negrynojo kartojimo atvejų. Novelės kompozicija yra žiedinė: visame tekste distanciškai kartojama daiktavardžio forma *miškai* yra ir kūrinio antraštė, šio leksikos vieneto formos grynuoju kartojimu novelė baigiama.

3. Išanalizavus stiliaus figūras, kuriose vartojami daiktavardžio *medis* semantinio lauko leksikos vienetai, išaiškėjo, kad jie turi įvairių epitetų, yra palyginimų dalis, įeina į metaforas ir metonimijas, bet dažniausiai yra personifikuojami. Taigi miškas novelėje yra ne tik įvykių fonas, jis kūrinyje – tarsi dar vienas veikėjas.

### Šaltinis

Katiliškis 2003 – Marius Katiliškis, „Miškai“, *Seno kareivio sugrįžimas*, Šiauliai: Šiaurės Lietuva.

### Literatūra

Abaravičius 2002 – Juozas Abaravičius, *Skyrybos stilistika*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2002.

Alaunienė 1978 – Zita Alaunienė, *Sakinių siejimas ir mokinių kalba*, Vilnius: Pedagoginis mokslo tyrimo institutas.

- B a r a u s k a i t ė 2001 – Janina Barauskaitė, *Prozos žodis ir stilius*, Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.
- D a b a r t i n ė s l i e t u v i ū k a l b o s t e k s t y n a s [prieiga internete: <<http://donelaitis.vdu.lt/tekstynas>>, žiūrėta 2011-08-22, 23].
- D a u j o t y t ė 2001 – Viktorija Daujotytė, *Literatūros filosofija*, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla.
- D u n d u l i e n ė 2006 – Pranė Dundulienė, *Gyvybės medis lietuvių mene ir tautosakoje*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.
- D u n d u l i e n ė 2008 – Pranė Dundulienė, *Medžiai senovės lietuvių tikėjimuose*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.
- D Ž – D a b a r t i n ė s l i e t u v i ū k a l b o s ž o d y n a s, šeštas (trečias elektroninis) leidimas, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2006.
- J a s i ū n a i t ė 2006 – Birutė Jasiūnaitė, „Medžias Rytų Lietuvos folkloro formulėse“, *Baltistika*, 41 (2), 265–281.
- K a z l a u s k a i t ė 2005 – Rūta Kazlauskaitė, „Rudens lapų spalvų raiška lietuvių poezijoje“, *Filologija. Pasaulio vaizdas kalboje*, 10, 42–51.
- K a z l a u s k a i t ė 2009 – Rūta Kazlauskaitė, „Mėnulio stereotipai lietuvių poezijoje“, *Baltistika*, 44 (2), 355–377.
- K l i m k a 2006 – Libertas Klimka, „Medis mitinėje baltų pasaulėjautoje“, *Žmogaus ir gamtos sauga*, 237–242.
- K o ž e n i a u s k i e n ė 2001 – Regina Koženiauskienė, *Retorika. Iškalbos stilistika*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.
- K u b i l i u s 1996 – Vytautas Kubilius, *Egzodo literatūra. Marius Katiliškis*, [www.tekstai.lt](http://www.tekstai.lt) [prieiga internete: <<http://www.tekstai.lt/component/content/article/6386-vytautas-kubilius-egzodo-literatura-marius-katiliskis-1996>>, žiūrėta 2011-08-12].
- L K Ž – L i e t u v i ū k a l b o s ž o d y n a s (elektroninio varianto I leidimas), [prieiga internete: <<http://www.lkz.lt>>].
- M a c i e n ė 2005 – Jurgita Macienė, *Deminytyvų stilistika*, Šiauliai: Všį Šiaulių universiteto leidykla.
- M a r c i n k e v i č i e n ė 2008 – Rūta Marcinkevičienė, *Žanro ribos ir paribiai. Spaudos patirtys*, Vilnius: Versus aureus.
- N a u c k ū n a i t ė 2002 – Zita Nauckūnaitė, *Teksto komponavimas: rašymo procesas ir tekstų tipai*, Vilnius: Gimtasis žodis.
- P i k č i l i n g i s 1975 – Juozas Pikčilingis, *Lietuvių kalbos stilistika*, 2, Vilnius: Mokslas.
- R a m o n a i t ė 2010 – Valerija Ramonaitė, *Rinkiniai raštai*, Šiauliai: Všį Šiaulių universiteto leidykla.
- R e m e i k y t ė 2002 – Vida Remeikytė, „Sakinių siejimo priemonės lietuvių ir užsienio kalbininkų darbuose“, *Kalbotyra*, 51 (1), 147–157.
- R i m k u s 2004 – Vytenis Rimkus, „Medis – liaudies meno medžiaga ir dvasia“, *Tradicioniai amatai šiandien: respublikinė medžio drožėjų stovykla*, 2004 m. liepos 26 d. – rugpjūčio 4 d. Kuršėnuose, Klaipėda: S. Jokužio leidykla-spaustuvė, 2005, 3–6.
- S e l m i s t r a i t i s 2006 – Linas Selmistraitis, “The Role of Time Expressing Devices in Text Cohesion and Coherence”, *Kalbos vienetų semantika ir struktūra*, Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla, 163–174.
- S i r t a u t a s 2001 – Vytautas Sirtautas, Regina Petkevičienė, Česys Grenda, *Rinkiniai kalbotyros straipsniai*, Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.

- U s a č i o v a i t ė 2005 – Elvyra Usačiovaitė, „Gyvybės medžio simbolika Rytuose ir Vakaruose“, *Kultūrologija*, 12, 313–318.
- U s a č i o v a i t ė 2005a – Elvyra Usačiovaitė, *Augimo samprata senojoje lietuvių kultūroje*, Vilnius: Versus aureus.
- V a s k e l i e n ė 2006 – Jolanta Vaskelienė, „Dėl kai kurių darinių pateikimo *Bendrinės kalbos žodyne*“, *Aiškinamųjų bendrinės kalbos žodynų aktualijos. Leksikografija ir leksikologija* 1, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 55–71.
- V a s k e l i e n ė 2007 – Jolanta Vaskelienė, *Trumpas teksto lingvistikos žinynas*, Šiauliai: VšĮ Šiaulių universiteto leidykla.
- V a s k e l i e n ė 2007a – Jolanta Vaskelienė, „Žodynų nefiksuoti dariniai ir jų funkcijos Mariaus Katiliškio novelių rinkinyje *Seno kareivio sugrįžimas*“, *Valoda–2007. Valoda dažėdu kultūru kontekstā: Zinātnisko rakstu krājums XVII*, Daugavpils: Saule, 505–512.
- V a s k e l i e n ė 2009 – Jolanta Vaskelienė, „Kontekstų tipai ir sąveika (Danutės Kalinauskaitės *Niekada nežinai*), *Žmogus ir žodis*, 11 (1), Vilnius: VPU leidykla, 91–97.
- Ž u p e r k a 1997 – Kazimieras Župerka, *Stilistika*, Šiauliai: Šiaulių universitetas.
- W a l e s 1990 – Kate Wales, *A dictionary of stylistics*, London: Longman.
- А п р е с я н 1986 – Юрий Апресян, «Деиксис в лексике и грамматике и наивная модель мира», *Семиотика и информатика*, Москва: ПИК ВИНТИ, вып. 28, 5–33.
- Б а б е н к о 2004 – Людмила Бабенко, *Филологический анализ текста. Основы теории, принципы и аспекты анализа*, Москва: Академический проект.
- Б а б е н к о, К а з а р и н 2005 – Людмила Бабенко, Юрий Казарин, *Лингвистический анализ художественного текста*, Москва: Наука.
- Д ж а н д ж а к о в а 1979 – Евгения Джанджакова, «О поэтике заглавий», *Лингвистика и поэтика*, Москва: Наука, 207–214.
- Л у к и н 2005 – Владимир Лукин, *Художественный текст: основы лингвистической теории. Аналитический минимум*, Москва: Ось-89.
- Н и к о л и н а 2003 – Наталия Николина, *Филологический анализ текста*, Москва: Академия.
- С р е б р я н с к а я 2003 – Наталья Сребрянская, *Деиксис в единицах языка*, Воронежский гос. педагогический университет.
- Ф и л и п п о в 1989 – Константин Филиппов, *Лингвистика текста и проблемы анализа устной речи*. Ленинград: ЛГУ.

## Jolanta Vaskelienė

### Medis ir miškas Mariaus Katiliškio novelėje „Miškai“

#### *S a n t r a u k a*

**Pagrindinės sąvokos:** lokacija, erdvė, laikas, veikėjas, kontekstas, siejimas, stiliaus figūra, epitetas, palyginimas, personifikacija.

Medžio vaidmenį lietuvių kultūroje yra analizavę folkloro, mitologijos, meno, literatūros ir kalbotyros specialistai. Šio tyrimo objektas – Mariaus Katiliškio novelė „Miškai“. Analizei iš kūrinio išrinkta 80 teksto fragmentų: sakinių, kuriuose vartojami daiktavardžio *medis* semantiniam laukui priklausantys leksikos vienetai. Išanalizavus surinktą empirinę medžiagą lokacijos, teksto siejimo aspektais ir aptarus stiliaus figūras, padarytos tokios išvados:

1. Miško vaizdai yra dominuojanti pasakojimo erdvė: svarbiausi pagrindiniam veikėjui nutikę įvykiai vyko arba vyksta miške, pamiškėse, miške pastatytose trobose. Kūrinyje galima skirti dabarties (pasakojimo) ir praeities (prisiminimų, išgyvenimų dėl prieš kelis dešimtmečius padaryto nusikaltimo) laiko linijas. Miško, medžių vaizdais kūrinyje nusakomas ir metų (žiema, pavasaris, vasara), ir paros laikas. Miškas yra pagrindinio veikėjo laimingų gyvenimo akimirklų, darbo ir skaudžiausių prisiminimų bei išgyvenimų vieta. Novelę supa ryškus psichologinis (eksplicitinis, bet dar dažniau implicitinis) kontekstas.

2. Daiktavardžio *medis* semantinio lauko leksikos vienetais tekstas siejamas ir kontaktiniu, ir distanciniu būdu. Esama grynojo, bet dar daugiau – negrynojo kartojimo atvejų. Novelės kompozicija yra žiedinė: visame tekste distanciškai kartojama daiktavardžio forma *miškai* yra ir kūrinio antraštė, šio leksikos vieneto formos grynuoju kartojimu novelė baigiama.

3. Išanalizavus stiliaus figūras, kuriuose vartojami daiktavardžio *medis* semantinio lauko leksikos vienetai, išaiškėjo, kad jie turi įvairių epitetų, yra palyginimų dalis, įeina į metaforas, metonimijas, bet dažniausiai yra personifikuojami. Taigi miškas novelėje yra ne tik įvykių fonas, jis kūrinyje veikia tarsi dar vienas veikėjas.

## Jolanta Vaskelienė

### The Tree and the Forest in the Novel “Forests” by Marius Katiliškis

#### *S u m m a r y*

**Keywords:** location, space, time, actor, context, correlation, stylistic figure, epithet, simile, personification.

The role of tree has been analyzed by specialists of folklore, mythology, art, literature, and linguistics. The object of this research is the novel “Forests” by Marius Katiliškis. For

the analysis 80 fragments of the text have been selected: the sentences in which lexical units ascribed to the semantic field of *tree*. After the analysis of empirical material, by means of location, aspects of text coherence and discussion of stylistic figures, the following conclusions could be drawn:

1. The views of forest is a dominating space of narration: the main events which occurred to the actor took place or are taking place in a forest, outskirts, houses built in the outskirts. In the novel under analysis, it is possible to distinguish present (narration) and past (reminiscence, experience of crime conducted a few decades ago) time margins. In the work, by means of the view of forest and trees, both the season (winter, spring, and summer) and a day time are described. Forest is a place of the main actor's happiest moments of life, work and sorrowful reminiscences. The novel is embedded in a bright psychological (explicit and even more often implicit) context.

2. By means of lexical units of the semantic field of the noun *tree*, the text is related both in a contact and remote way. There are pure, but more often impure cases of repetition. The composition of the novel is circular: in the whole text, remotely repeated form of the noun *trees* is the title of the work. The novel is finished with a pure repetition of this form.

3. After the analysis of the stylistic figures, in which lexical units of semantic field of the noun *tree* are used, the conclusion could be drawn that they have various epithets, make part of similes, metaphors and metonymies, but most often are personified. Thus the tree in the novel is not only the background of events, but also another character.

J o l a n t a V A S K E L I E N Ė  
*Lietuvių kalbotyros ir komunikacijos katedra*  
*Šiaulių universitetas*  
*P. Višinskio g. 38*  
*LT-76352 Šiauliai*  
*[v.jolanta@splius.lt]*